

Mieczysław Pliszka

Instytut Geografii
Pomorska Akademia Pedagogiczna
Słupsk

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE USŁUG BANKOMATOWYCH W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM

W okresie przemian ustrojowo-gospodarczych zapoczątkowanych w 1989 r. nastąpił dynamiczny rozwój sektora usług. Wyrażał się on wzrostem liczby zakładów usługowych i zatrudnionych w nich osób, ale także pojawieniem się nowych, nieznanych dotychczas w naszym kraju usług. Przykładem są produkty i usługi świadczone przez banki, między którymi występuje ostra konkurencja w walce o klienta. Na początku lat 90. XX w. pojawiły się usługi bankomatowe. Mimo krótkiego czasu, jaki minął od wprowadzenia ich na polski rynek finansowy, są one coraz popularniejsze i wskazują, że dzielący nasze społeczeństwo dystans do krajów wysoko rozwiniętych pod tym względem jest nadrabiany bardzo szybko.

W strukturze gospodarki narodowej usługi bankowe zaliczane są do grupy usług niematerialnych i stanowią jeden z podstawowych elementów warunkujących prawidłowe jej funkcjonowanie (Jakubowicz 1993). O randze usług bankowych świadczy fakt, że jedną z podstawowych reform przeprowadzonych na początku okresu transformacji systemowej była reforma systemu bankowego. W 1989 r. Sejm uchwalił ustawę *Prawo bankowe* oraz ustawę *O Narodowym Banku Polskim*. Te akty prawne pozwoliły na całkowitą przebudowę struktury systemu bankowego w Polsce, która doprowadziła do powstania banków komercyjnych, prywatnych i w formie spółek, w tym z udziałem kapitału zagranicznego. Efektem przekształceń w tym sektorze było poszerzenie oferty usług finansowych, nieznanych w Polsce w okresie centralizmu gospodarczego. Przykładem szybko rozwijającego się rynku nowych produktów oferowanych przez banki są karty płatnicze, będące jedną z form pieniądza bezgotówkowego, i bezpośrednio z nimi związane urządzenia, które je obsługują – bankomaty.

Karta płatnicza jest bezgotówkowym środkiem płatniczym służącym do dokonywania zapłaty za towary i usługi oraz do wypłat z bankomatu (*Elementy bankowości...* 1996). Idea kart płatniczych pojawiła się w 1917 r. Wówczas w Stanach Zjednoczonych jedna z firm wprowadziła dla swoich wybranych klientów metalową płytkę, na której umieszczona była informacja o przyznanym kredycie na dokony-

wanie zakupów w tej firmie. Właściwy rozwój tych kart nastąpił dopiero po II wojnie światowej, kiedy zainteresowały się nimi banki.

Karty płatnicze ze względu na sposób rozliczania transakcji dzielą się na: kredytowe, debetowe, obciążeniowe (*charge card*) i bankomatowe (*Elementy bankowości...* 1996). Korzystanie z kart płatniczych jest możliwe, gdy istnieje sieć bankomatów oraz terminali zlokalizowanych w sklepach, zakładach usługowych itp.

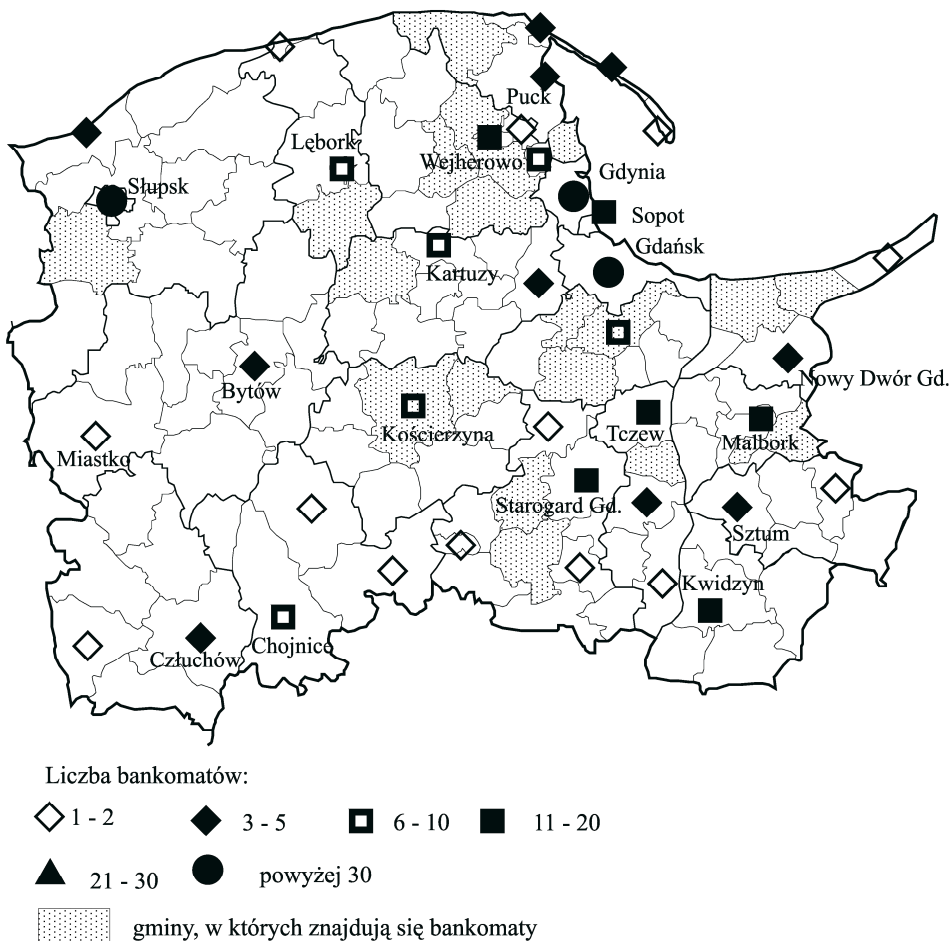
Pierwszy bankomat został uruchomiony w 1964 r. w Stanach Zjednoczonych. Początkowo bankomaty obsługiwały tylko karty płatnicze wydane przez konkretny bank, który jednocześnie był ich właścicielem. Stwarzało to niedogodności polegające na niemożności korzystania z kart w innych bankach. Rozwój systemów bankowych oraz poszerzanie zakresu usług wymusiło konieczność zawierania porozumień między poszczególnymi bankami, co doprowadziło do stworzenia różnych systemów kart płatniczych o zasięgu globalnym, akceptowanych przez większość banków. Rezultatem takich działań jest możliwość korzystania z różnych typów kart płatniczych w różnych bankach i w różnych krajach świata.

W Polsce pierwsze bankomaty zaczęto instalować w 1990 r. Początkowo robiły to tylko PKO (dziś: PKO BP) i Bank Pekao SA, które miały skromną sieć własnych bankomatów i korzystały z kart wydawanych swoim klientom.

Korzystając z doświadczeń światowych, w Polsce w latach 1996-1998 uporządkowano system funkcjonowania bankomatów poprzez zastąpienie kart płatniczych wydawanych i akceptowanych przez macierzyste banki kartami wydawanymi w ramach międzynarodowych organizacji płatniczych (np. system kart Visa, MasterCard), a także poprzez dostosowanie bankomatów należących do poszczególnych banków do akceptowania różnych typów kart. Takie działania organizacyjne banków oraz akcje reklamowe, promocyjne i uświadamiające spowodowały, że przełom XX i XXI w. stał się okresem bardzo szybkiego liczebnego przyrostu kart płatniczych i ich popularyzacji w społeczeństwie. Miało to bezpośredni wpływ na rozwój sieci bankomatów.

Według danych Narodowego Banku Polskiego w Polsce w 2003 r. funkcjonowało 60 banków (bez spółdzielczych i oddziałów banków zagranicznych). Z tej liczby 21 banków posiadało własną sieć bankomatów. W kraju funkcjonuje również system bankomatów w ramach ogólnoeuropejskiej sieci *Euronet*, jest ich około 450. Są one własnością organizacji finansowej, która nie jest bankiem, ale prowadzi ten typ usług, głównie dla banków, zwłaszcza tych, które z różnych względów nie tworzą własnej sieci bankomatów. W zamian za świadczone usługi pobierana jest określona prowizja od każdej transakcji, która stanowi formę zapłaty za zrealizowaną usługę.

Na terenie województwa pomorskiego w 2002 r. znajdowały się centrale 2 banków działających w całej Polsce: GE Capital Bank S.A. i Nordea Bank Polska oraz 214 oddziałów banków funkcjonujących na rynku polskim (*Rocznik statystyczny...* 2003). W końcu 2003 r. działało tutaj 540 bankomatów, co stanowiło 7,5% ogólnej liczby tych urządzeń zainstalowanych w Polsce. Województwo pomorskie pod względem liczby bankomatów zajmowało 6 miejsce w kraju – więcej bankomatów zlokalizowanych było w województwach: mazowieckim, śląskim, wielkopolskim, dolnośląskim i małopolskim.

Ryc. 1. Rozmieszczenie bankomatów w miastach i gminach województwa pomorskiego (2003 r.)

W przestrzennym rozmieszczeniu bankomatów w województwie pomorskim (ryc. 1) zaznaczyły się bardzo wyraźne dysproporcje, uwidaczniające się zwłaszcza w ich liczbie w miastach i na terenach wiejskich, a także w subregionach gdańskim (byłe województwo gdańskie) i słupskim (byłe województwo słupskie). Bankomaty znajdowały się w 60 miejscowościach województwa pomorskiego, w tym w miastach – 515 (95,4%), zaś na wsi tylko 25 (4,6%). Spośród 42 pomorskich miast tylko w 4 (Debrzno, Kępice, Nowy Staw, Prabuty) nie było bankomatów. W pozostałych miastach ich liczba była bardzo zróżnicowana i wykazywała wyraźny związek z liczbą ludności (tab. 1).

W przestrzennym rozmieszczeniu bankomatów w województwie pomorskim wystąpiła bardzo wyraźna koncentracja, przejawiająca się w tym, że w 3 największych pod względem liczby ludności miastach (Gdańsk, Gdynia, Słupsk) znajdo-

Tabela 1

Liczba bankomatów w miastach województwa pomorskiego (2003 r.)

Lp.	Miasto	Liczba bankomatów	Liczba osób przypadających na bankomat (w tys.)
1	2	3	4
1	Brusy	2	2,3
2	Bytów	5	3,4
3	Chojnice	10	4,0
4	Czarna Woda	1	3,2
5	Czarne	1	6,0
6	Czersk	2	4,7
7	Człuchów	3	4,9
8	Debrzno	–	–
9	Dzierzgoń	1	5,7
10	Gdańsk	176	2,6
11	Gdynia	101	2,5
12	Gniew	1	6,9
13	Hel	1	4,3
14	Jastarnia	3	1,3
15	Kartuzy	6	2,6
16	Kępice	–	–
17	Kościerzyna	8	2,9
18	Krynica Morska	1	1,3
19	Kwidzyn	17	2,2
20	Lębork	9	3,9
21	Łeba	2	2,0
22	Malbork	13	3,0
23	Miastko	2	5,7
24	Nowy Dwór Gdański	3	3,3
25	Nowy Staw	–	–
26	Pelplin	4	2,2

1	2	3	4
27	Prabuty	–	–
28	Pruszcz Gdański	8	2,9
29	Puck	4	2,8
30	Reda	2	8,8
31	Rumia	7	6,3
32	Skarszewy	1	6,6
33	Skórcz	1	3,5
34	Słupsk	31	3,2
35	Sopot	17	2,4
36	Starogard Gdański	20	2,5
37	Sztum	3	3,4
38	Tczew	19	3,2
39	Ustka	5	3,3
40	Wejherowo	17	2,6
41	Władysławowo	5	2,9
42	Żukowo	3	2,0
Razem		515	2,9

Źródło: obliczenia własne

wało się 57% bankomatów. Z drugiej zaś strony, w 36 miejscowościach (tj. 60% miejscowości, w których znajdowały się bankomaty) zlokalizowanych było zaledwie 47 tych urządzeń (tj. 8,7% ogólnej liczby bankomatów).

Analiza mapy przedstawionej na rycinie 1 wskazuje jednocześnie na istnienie bardzo wyraźnej dysproporcji w liczbie bankomatów znajdujących się w subregionach słupskim i gdańskim. W subregionie słupskim zainstalowane były 62 bankomaty, w tym 58 w miastach i 4 na terenach wiejskich – zaledwie 11,5% ogółu bankomatów w województwie pomorskim. Zupełnie inny układ wystąpił w subregionie gdańskim. Najwięcej bankomatów w tej części województwa zlokalizowano na obszarze aglomeracji trójmiejskiej – było ich tam 341 (63,2%).

Dla porównania dostępności usług bankomatowych wyliczono wskaźnik liczby ludności przypadającej na bankomat w poszczególnych miastach (tab. 1). W województwie na bankomat w mieście przypadało przeciętnie 2,9 tys. mieszkańców, przy czym wielkość tego wskaźnika była zróżnicowana i wahała się w od 8,8 tys. w Redzie do 1,3 tys. w Jastarni i Krynicy Morskiej. Wskaźnik ten na terenach wiejskich wynosił 28 tys. mieszkańców przypadających na bankomat – wskazuje to na bardzo utrudniony dostęp do tego typu usług. Największa liczba bankomatów znajdowała się w miastach o największej liczbie ludności.

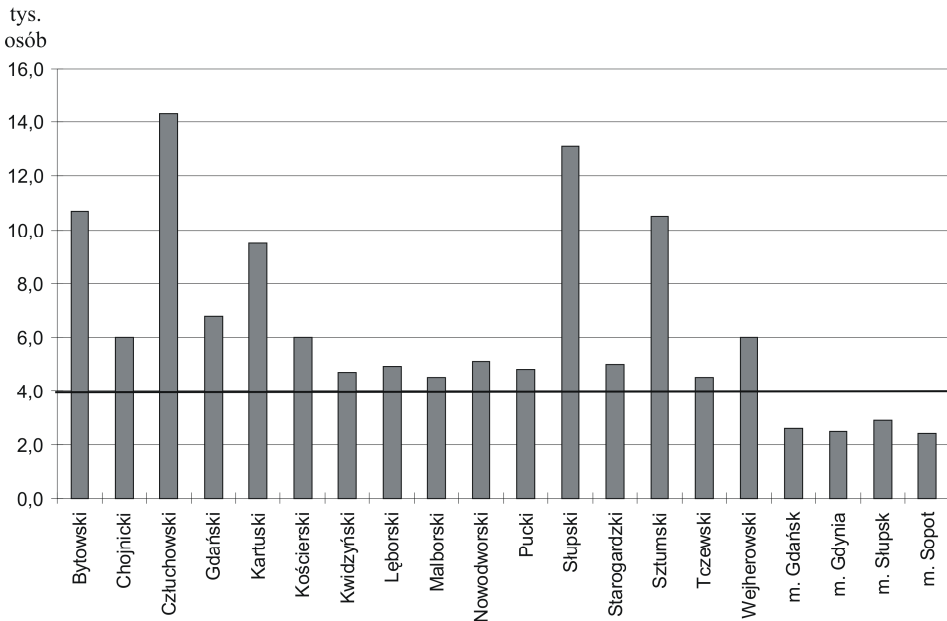
Tabela 2

Liczba bankomatów i liczba ludności przypadającej
na bankomat w województwie pomorskim
według powiatów (2003 r.)

Powiat	Liczba bankomatów	Liczba ludności przypadającej na bankomat (w tys.)
Bytów	7	10,7
Chojnice	14	6,5
Człuchów	4	14,3
Gdańsk*	12	6,8
Kartuzy	11	9,5
Kościerzyna	11	6,0
Kwidzyn	17	4,7
Lębork	13	4,9
Malbork	14	4,5
Nowy Dwór Gdański	7	5,1
Puck	15	4,8
Słupsk – pow. ziemski	7	13,1
Starogard Gdański	25	4,8
Sztum	4	10,5
Tczew	25	4,5
Wejherowo	29	6,0
m. Gdańsk	176	2,6
m. Gdynia	101	2,5
m. Sopot	17	2,4
m. Słupsk	31	3,2
Ogółem	540	4,0

* z siedzibą w Pruszczu Gdańskim
Źródło: obliczenia własne

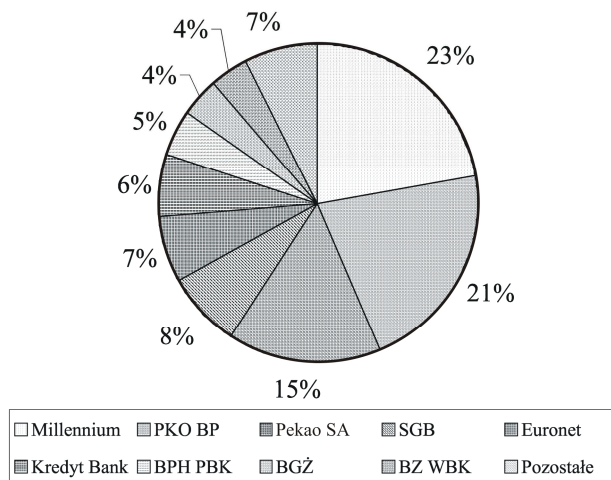
Dostęp do usług bankomatowych rozpatrywano również w układzie powiatów (tab. 2, ryc. 2). Średnia liczba ludności przypadającej na bankomat w układzie powiatów wynosiła 4 tys. osób. Najwyższymi wskaźnikami charakteryzowały się miasta wydzielone na prawach powiatu (Gdańsk, Gdynia, Sopot, Słupsk), gdzie na ban-

Ryc. 2. Liczba osób przypadających na bankomat w województwie pomorskim (według powiatów w 2003 r.)

komat przypadło średnio od 2,4 tys. do 3,2 tys. osób. Najtrudniejszy dostęp do tych usług mieli mieszkańcy powiatów: człuchowskiego, słupskiego, sztumskiego i bytowskiego – od 10,7 tys. do 14,3 tys. mieszkańców na bankomat.

W strukturze własnościowej (ryc. 3) uwidoczniła się przewaga bankomatów należących do banku Millennium, który dysponował 120 urządzeniami. Skoncentro-

Ryc. 3. Struktura własnościowa bankomatów w województwie pomorskim (2003 r.)

wane one były w subregionie gdańskim – 118 bankomatów, zaś w subregionie słupskim były tylko 2 (po jednym w Lęborku i Słupsku). Drugi pod względem liczby bankomatów zainstalowanych w województwie pomorskim był Bank PKO BP (116), trzeci zaś Bank Pekao SA (83). Łącznie wymienione 3 banki dysponowały około 60% ogółu bankomatów w województwie. Pozostałe banki miały mniejszą ich liczbę, przy czym należy zaznaczyć, że były również takie, które posiadały ich mniej niż 10 (City Bank Handlowy – 8, Nordea Bank Polska – 6, InvestBank – 5, Raiffeissen Bank – 4, Bank Ochrony Środowiska – 3, BISE i DB24 – po 1).

Lokalizacja bankomatów w poszczególnych miejscowościach jest wyraźnie określona, gdyż banki wypracowały system ich lokalizacji. Najczęściej znajdują się one w siedzibach banków (wewnątrz lub na zewnątrz budynków), w dużych centrach handlowo-usługowych, w dzielnicach miast, w których koncentruje się działalność handlowo-usługowa oraz na największych osiedlach mieszkaniowych.

Dla zilustrowania rozmieszczenia bankomatów w mieście posłużono się przykładem Słupska. W tym stutysięcznym mieście jest 31 bankomatów należących do 9 banków. Wśród 40 polskich miast, w których znajdowało się powyżej 30 bankomatów, Słupsk został sklasyfikowany na 37 miejscu.

Ryc. 4. Rozmieszczenie bankomatów w Słupsku (stan z 30 maja 2003 r.)

Lokalizacja bankomatów w Słupsku przedstawiona jest na rycinie 4. Analiza ich rozmieszczenia wskazuje, że większość z nich znajdowała się w centralnej, starszej części miasta, która pełni podstawowe funkcje administracyjne i handlowo-usługowe – 22 bankomaty (71% ich ogółu w mieście). Drugim rejonem ich koncentracji było największe słupskie osiedle mieszkaniowe, liczące prawie 30 tys. mieszkańców (Osiedle Niepodległości), gdzie zlokalizowano 5 bankomatów. Trzecim rejonem lokalizacji, ale już tylko 3 urządzeń, było mniejsze osiedle mieszkaniowe (w dzielnicy Zatorze).

Osobne miejsce należy poświęcić usługom bankomatowym w pasie miejscowości nadmorskich, w których w sezonie letnim koncentruje się wzmożony ruch turystyczny. W 2003 r. w następujących miejscowościach znajdowało się 21 bankomatów: Łeba (2), Krynica Morska (1), Stegna (2), Puck (4), Hel (1), Jastarnia (1), Władysławowo (5), Ustka (5). Turyści przebywający w innych miejscowościach nadmorskich musieli korzystać z bankomatów znajdujących się w odległości 20-30 km. Problem ten próbuje się rozwiązywać w inny sposób. Począwszy od sezonu letniego w 2003 r., udostępnia się bankomaty przenośne (tylko na okres trwania sezonu) tam, gdzie przebywa dużo turystów – na polskim wybrzeżu zlokalizowano je w 9 miejscowościach, w tym 3 na terenie województwa pomorskiego (Jastrzębia Góra, Jastarnia, Krynica Morska). Były to bankomaty sieci *Euronet*. Należy spodziewać się, że problem ten będzie stopniowo rozwiązywany w innych znanych miejscowościach turystycznych, jak np. Rowy, Dębki, Smołdzino.

Omówione wybrane zagadnienia związane z rozmieszczeniem przestrzennym usług bankomatowych wskazują na coraz większą ich popularność w społeczeństwie i jednocześnie informują o stosunkowo szybkim rozwoju polskiego systemu bankowego, zwłaszcza w dziedzinie poszerzania wachlarza usług i produktów bankowych. Ma to niewątpliwie wpływ na zmniejszenie dystansu pomiędzy gospodarką polską i krajów wysoko rozwiniętych.

Literatura

- Elementy bankowości i finansów publicznych*, 1996, red. S. Flejterski, A. Szewczuk. Szczecin
Jakubowicz E., 1993, *Podstawy metodologiczne geografii usług*. Wrocław
Rocznik statystyczny województwa pomorskiego, 2003, Gdańsk